

Oorlogssporen

De Canon van Katwijk: Tweede Wereldoorlog

Lerarenhandleiding

Les: Het begin van de oorlog (Valkenburg)

45 tot 120 minuten (afhankelijk van welke onderdelen worden uitgevoerd)

Lesinhoud

Aan de hand van het verhaal van Mees ontdekken de leerlingen de belangrijke rol die Valkenburg in de eerste dagen van de oorlog speelde, wat er gebeurde en wat daar nu nog van terug te vinden is. Optioneel verwerken ze hun bevindingen in een creatieve opdracht.

Lesdoelen

De leerlingen kennen de gebeurtenissen in de eerste dagen van de oorlog in Valkenburg. Ze kunnen vertellen wat de gevolgen hiervan waren. Ook kunnen ze aanwijzen welke sporen daarvan nog steeds zichtbaar zijn. Ze zetten hun eigen ideeën over en visie op het onderwerp om in een creatieve verwerking.

Nodig tijdens de les

- Digibord
- Verhaal *De vlucht van Mees* (bijlage 3): per tweetal één exemplaar
- Oude foto's (bijlage 11)
- Plattegrond Valkenburg (bijlage 9): per tweetal één exemplaar
- Materialen voor creatieve verwerking naar keuze

Vorbereiding op de les

- Zet de oude foto's bij het verhaal klaar op het digibord (zie bijlage 11).
- Print bijlagen 3 en 9.
- Lees de mogelijke creatieve verwerkingsopdrachten (bijlage 4) door.
- Zet de materialen voor de creatieve verwerking klaar.

Inleiding: De vlucht van Mees – 15 min

Lees het verhaal voor uit bijlage 3. Het verhaal gaat over Mees die tijdens de eerste dagen van de oorlog, als Valkenburg wordt ingenomen door de Duitsers, met zijn moeder en tientallen andere mensen het dorp probeert te ontvluchten. Laat daarbij de oude foto's van de plekken zien. Bespreek het verhaal kort na: wat herken je in het verhaal van nu? Plekken, namen, thema's? Wat zou jij hebben gedaan?

Tip

Vertel het verhaal eventueel in plaats van het voor te lezen.

Opdracht: Onderzoek naar de route – 30 min

1. Laat de leerlingen in tweetallen het verhaal van Mees goed lezen en laat ze de foto's bekijken.
2. Laat hen dan op de plattegrond van Valkenburg (bijlage 9) de route intekenen die Mees en zijn moeder namen. Of probeer de route te bepalen op Google Maps.
3. Bespreek de opdracht klassikaal na:
 - Lukte het om de route in te tekenen?
 - Welke plekken/straten/gebouwen bestaan nu nog?
 - Welke plekken kennen de leerlingen? Denk bijvoorbeeld aan de plek waar ze zelf wonen, waar anderen wonen, waar ze sporten en waar hun school staat.
4. Kijk eventueel alvast vooruit naar de creatieve verwerkingsopdracht. Welke materialen zijn geschikt voor een gevoelsplattegrond? Hoe werkt de app InShot eigenlijk?

Opdracht: Creatieve verwerking – 45-75 min

De leerlingen verwerken de onderzoeksresultaten in een praktische opdracht. Maak (eventueel samen met de leerlingen) een keuze uit drie mogelijkheden:

1. Ontwerpen van een gevoelsplattegrond.
2. Maken van een vlog.
3. Bedenken en ontwerpen van een herinneringsmonument.

Deze drie opties zijn toegelicht in bijlage 4.

Afsluiting: Presentatie – 60 min

Afhankelijk van de gekozen opdracht presenteren de leerlingen het resultaat in een tentoonstelling (gevoelsplattegrond, herinneringsmonument) of filmmiddag/filmavond (vlog). Nodig eventueel andere groepen en/of ouders/verzorgers uit. Laat de leerlingen kort over hun eigen werk vertellen aan het publiek. Wat hebben zij gedaan en waarom hebben zij het zo aangepakt?

Activiteit: Gastles ooggetuige

Het is mogelijk om, als verdieping op de voorgaande les(sen) een ooggetuige/ervaringsdeskundige als gastspreker uit te nodigen. Deze mensen kunnen vanuit eigen ervaring over een van de lokale oorlogthema's vertellen. Doorloop hierbij bijvoorbeeld de volgende stappen:

1. Bepaal welke spreker het beste aansluit bij de les(sen) die de groep heeft gedaan. Mogelijke sprekers zijn:

- **Dhr. Gerrit Russchenberg**

Over de eerste oorlogsdagen in **Valkenburg**, samen met Herman Dijkhuizen.

Contactgegevens: g.russch@casema.nl

- **Mw. Ellen van der Laan**

Over het **Rijnburgs** verzet. De vader van mevrouw Van der Laan was de bekende Rijnburgse verzetsstrijder dokter Edzard van der Laan.

Contactgegevens: ellenvandelaan20@gmail.com

- **Dhr. J.J. Vingerling**

Over de Engelandvaarders die vanuit **Katwijk** de oversteek naar Engeland probeerden te maken, samen met dhr. Makowski, zoon van Engelandvaarder George Makowski.

Contactgegevens: h.vingerling@planet.nl

- **Dhr. Hans Bleichrodt**

Over het verzetswerk van zijn vader Nicolaes in Rijnburg en de moord op de Jodenjager door Jan Wildschut.

Contactgegevens: j.bleichrodt@wxs.nl

2. Neem contact op met de gastspreker naar keuze en maak een afspraak voor een gastles.

3. Bereid de les met de leerlingen kort voor. Iedere leerling bedenkt bijvoorbeeld drie interviewvragen voor de gastspreker.

4. Gastles (ongeveer 60 minuten)

5. Bespreek de gastles kort na. Waar werden de leerlingen het meest door verrast? Zijn alle vragen beantwoord? Wat wisten ze nog niet?

Onkostenvergoeding

De onkostenvergoeding voor de gastsprekers bedraagt € 30,- per bezoek aan een school.

Dit bedrag kan bij Stichting Welzijnswartier worden gedeclareerd.

Activiteit: Fotospeurtocht

Per gemeentekern is een korte fotospeurtocht samengesteld die de leerlingen in kleine groepjes zelfstandig (liefst op de fiets) kunnen uitvoeren. Elke fotospeurtocht betreft een van de gemeentekernen: Valkenburg, Rijnsburg of Katwijk. In totaal zijn er dus drie speurtochten. Elke speurtocht gaat langs een aantal plekken die ook in de verhalen over Mees, Freek en Elly voorkomen. Waar is het allemaal gebeurd? Welke plekken speelden een rol?

Tip

Regel eventueel extra begeleiding van ouders/verzorgers die met de leerlingen kunnen meefietsen.

Valkenburg

1. Café de Ramp / Wapen van Valkenburg
2. Kerk
3. Oude school / Hospitaal
4. Oude Raadhuis
5. Achterweg
6. Zonneveldslaan
7. Boerderij van boer Van der Marel
8. Huis tante Maartje Langeveld
9. Voorschoterweg

Van elke plek is een foto van nu in de speurtocht opgenomen. De bedoeling is de foto's en de plekken in het echt op te zoeken en vervolgens te linken aan oude foto's van die plekken, deze foto's zijn ook in de speurtocht opgenomen. Een soort combinatiespel dus.

Zie bijlage 10.

Bijlage 1: Kijk- en luistertips

De onderstaande bronnenlijst biedt kijk-, luister- en leestips, voor achtergrondinformatie, verdieping.. of eventueel gebruik in de klas.

Websites met lokale informatie:

- <http://www.canonvankatwijk.nl>: informatie over de lokale geschiedenis aan de hand van de canonvensters en tijdsvakken
- <http://katwijkinoorlog.nl>: persoonlijke verhalen en beeldmateriaal
- http://www.mei1940.nl/intro_valkenburg.htm: informatie over de eerste dagen van de oorlog in Valkenburg
- <https://atlantikwall.nl>: Atlantikwall Museum Noordwijk
- <https://www.atlantikwallindeklas.nl>: lessuggesties m.b.t. Atlantikwall, voor heel Nederland. Met details op lokaal niveau

Landelijk:

- <https://www.4en5mei.nl>: Nationaal Comité 4 en 5 mei
- <https://4en5meidigitaal.nl>: digitale lessen Nationaal Comité 4 en 5 mei
- <https://www.tweedewereldoorlog.nl>: Tweede Wereldoorlog portal, informatie over musea, bijeenkomsten, landelijke (feest)dagen, educatieve mogelijkheden en inhoudelijke informatie NB ook lespakketten voor onderwijs, o.a. Atlantikwall
- www.schoolTV.nl: diverse aflevering over diverse oorlogsthema's, zoek bijvoorbeeld op:
 - 13 in de oorlog
 - Klokhuis Tweede Wereldoorlog (vink leeftijdscategorie 9-12 jaar aan)
- <https://www.entoen.nu>: inhoudelijke informatie, beeldmateriaal, clips en video's oer de canonvensters van de Nederlandse geschiedenis, waaronder de vensters die betrekking hebben op de Tweede wereldoorlog
- https://www.youtube.com/watch?time_continue=1166&v=ikGT9P93GFg: film over de bouw en het gebruik van de Atlantikwall in Zuid-Holland
- <https://www.youtube.com/watch?v=1Y3Ew9Q1jmk>: trailer Soldaat van Oranje, Engelandvaarder
- https://www.npostart.nl/nos-bevrijdingsjournaal-juni-1944/03-06-2019/POW_04250296: Bevrijdingsjournaal NOS 1944

Bijlage 2: Aanbod lokale culturele instellingen en verenigingen

De lokale musea en culturele of historische verenigingen hebben voor het onderwijs rondom de Tweede Wereldoorlog diverse programma's ontwikkeld. Een beknopt overzicht van de mogelijkheden vind je hieronder. Mocht je interesse hebben in een bezoek of activiteit, neem dan contact op met het museum of de vereniging zelf.

Vereniging Oud Valkenburg- Torenmuseum

https://www.oudvalkenburgzh.nl/vov_J35/index.php/torenmuseum

Groep 7:

- bezoek aan Erebegraafplaats (zuil met omgekomen burgers);
- bezoek Torenmuseum, afd. WOII (verwoesting Valkenburg begin oorlog, bezetting, verzet, wederopbouw);
- boekje Valkenburg in WOII.

Genootschap Oud Rijsburg/ Museum van Rijsburg

<https://genootschapoudrijsburg.nl/museum>

- museumles, verhaal bij PowerPointpresentatie over de geschiedenis van het dorp en rondkijken in het museum
- verzetswandeling of gastles in de klas door van Henk Westra (henkwestra@ziggo.nl)
- gastles over Jodenvervolging in Rijsburg door Cees Noort (c.p.noort@tele2.nl)

Katwijk's Museum

<https://www.katwijksmuseum.nl/nl/>

Het Katwijk's Museum organiseert regelmatig tijdelijke tentoonstellingen, soms ook over thema's in uit de Tweede Wereldoorlog. Check de website van het museum voor de actuele programmering.

Bijlage 3: De vlucht van Mees

ca. 7 minuten

Valkenburg, mei 1940

Vroeg in de ochtend schrok ik wakker. In de verte hoorde ik het geluid van vliegtuigen. Dat kon toch nog helemaal niet? Vliegveld Valkenburg was nog niet helemaal klaar, pas over twee maanden zouden de eerste vliegtuigen er kunnen landen. Ik had papa vorige week al wel horen zeggen dat hij het somber inszag. Hoewel Nederland zich neutraal opstelde in de oorlog die Adolf Hitler langzaam over Europa verspreidde, leek die Hitler zich daar niet zoveel van aan te trekken. Papa was bang dat hij over ons heen zou walsen, om zo makkelijk naar Engeland te komen. Ik voelde een rilling door me heengaan. Zachtjes gleeed ik uit bed en schoof de gordijnen een beetje opzij. De kerkklok aan de overkant van de straat liet vier uur zien. Ik knipperde even met mijn ogen. Zag ik het nou goed? De lucht was vol met witte parachutes. Het was best een mooi gezicht, maar het voelde niet goed. Ik hoorde dat ik niet de enige in huis was die wakker was geworden. Gestommel in de slaapkamer van mijn broertje en in die van mijn ouders. Even later schoten er lichtflitsen door de lucht en hoorde ik harde klappen. "Bommen!" hoorde ik mijn vader roepen. "De Duitsers!" Mijn moeder stootte mijn kamer in en trok me weg bij het raam. Nog meer vliegtuigen hoorden we. Het bleef maar doorgaan. Al snel begrepen we van de buurman wat er aan de hand was: Hitler wilde Den Haag, en daarmee de rest van Nederland, met een verrassingsaanval overonderen, zodat hij ons land snel kon bezetten. De vliegtuigen die op het vliegveld landden, transporteerden honderden Duitse soldaten en wapens. Het was een echte overval. Nederlandse soldaten en vliegtuigen zetten gelukkig al snel de tegenaanval in en veroverden het vliegveld dezelfde dag nog op de Duitsers terug. Maar daarmee was het niet afgelopen. Ik wilde buiten gaan kijken, maar mijn moeder riep in paniek dat ik binnen moest blijven. Vanachter het gordijn zag ik de Duitse soldaten door de straten lopen, rennen. Ze zochten dekking voor de Nederlandse aanvallers en hadden ons dorp uitgekozen om zich te verschuilen. Maar dat deden ze niet rustig. Ze vochten en namen Nederlandse soldaten gevangen. Ik zag hoe de Nederlanders de kerk aan de overkant van onze straat, in het centrum van het dorp, werden binnen gevoerd. Duitse soldaten hielden de wacht zodat ze niet konden ontsnappen. Krijgsgevangen.

Papa had zich die ochtend moeten melden in de zaal van Ramp, het café aan de Broekweg, net als alle andere mannen en de oudere jongens in het dorp. Ze mochten daar niet meer weg. Intussen hoorden we overal knallen en ontploffingen. Mama zei dat de Nederlanders het op de Duitse soldaten hadden gemunt en hen met granaten bestookten. Maar daar zaten wij dus wel mooi tussenin. We vluchtten de kelder in. Daar was het wat veiliger. Ik was doodsbang. Ik zag aan het gezicht van mijn moeder dat zij ook flink in paniek was. Mijn broertje kroop dicht tegen haar aan. Ik probeerde me een beetje groot te houden, maar dat lukte niet zo goed. Bibberend zat ik op de grond te wachten. Wat moesten we nu? Ik ben die dag niet naar school geweest, ook al lag de school zo vlakbij, aan de Kerkstraat hierachter.

We bleven in de kelder. De volgende nacht probeerden we wat te slapen, maar dat was lastig. De knallen en ontploffingen werden alleen maar erger en kwamen steeds dichterbij. 's Ochtends vroeg sloegen drie granaten in, in de kerk. Een grote chaos, de gevangenen probeerden te vluchten, de kerk stortte bijna helemaal in. Gewonden werden naar het hospitaal gebracht. "We hebben hier toch helemaal geen ziekenhuis?" vroeg ik aan mama. "Ze hebben de school ingericht als tijdelijk ziekenhuis", legde ze uit. Maar hoe afschuwelijk: ook het hospitaal werd even later onder vuur genomen en flink verwoest. De mensen die hielpen, konden niet veel. Er was geen eten, geen verband en geen schoon water. Maar wel tweehonderd gewonden.

Even later hoorden we iemand boven roepen: "Mien, kom mee met de kinderen!" Het was de buurvrouw. Ze riep dat veel vrouwen en kinderen het dorp zouden ontvluchten en dat we mee moesten komen. Mama griste snel wat spullen bij elkaar, pakte mijn broertje en mij stevig bij de arm en trok ons mee, de trap op naar buiten. "Papa komt later", zei ze zacht maar gespannen. Buiten zag ik dat er inderdaad meer mensen waren, ook mijn vriendje Jan met zijn moeder en zusje. Het leek wel een optocht waarbij we aansloten. Ik keek verdoemd om me heen: overal was puin en brand. Bijna niets stond meer overeind. Het centrum van het dorp was verwoest. Alleen het Raadhuis was nog heel.

Ik wist niet waar we heen gingen, maar ik hoorde iemand zeggen dat we naar Leiden probeerden te komen, weg van dit oorlogsgeweld. We liepen een eind, vanuit het dorp de Achterweg over. Ik kende deze weg wel. We wandelden hier weleens fijn in het zonnetje op zondagmiddag. Maar nu was er niks fijns aan. Overal ellende, knallen en vuur. Af en toe sprongen we allemaal in de sloot naast de weg om dekking te zoeken voor de granaten.

Het leek best goed te gaan, maar op de Zonneveldslaan liepen we zo in de armen van een grote groep Duitse soldaten. Een Duitse luitenant beval ons naar de boerderij van boer Van der Marel te komen. Wij liepen wat achteraan. Terwijl de stoet mensen gehoor gaf aan deze Duitse soldaat, werd de boerderij getroffen door een granatenregen. We zochten dekking tussen de struiken en in de sloten. Toen het wat rustiger leek te worden, probeerden we met een deel van de stoet terug naar het dorp te komen, via de Voorschoterweg. Verdergaan was te gevaarlijk. Maar teruggaan lukte ook niet, wéér waren er beschietingen. Met een grote groep vluchtten we het dichtstbijzijnde huis in: het huisje van tante Maartje Langeveld. Sommigen van de groep waren gewond, maar gelukkig niet iedereen.

We hoorden dat bij de boerderij een paar mensen waren omgekomen. Iedereen was doodsbang. Niemand durfde verder of terug. We zaten vast, op elkaar gepropt in dit kleine huisje. Voor nu leek het de veiligste plek... Maar de beschietingen hielden niet op. Rondom het huisje werd alles kapot geschoten. Toch bleven we zitten waar we zaten. Doodsbang zaten mijn broertje en ik tegen mama aangedrukt. Ze had bloed aan haar hoofd, van een hoofdwond door een rondvliegende granaatscherf. Ze huilde zachtjes en hield ons stevig vast.

Na een paar dagen, die weken leken, hielden de beschietingen op en werd het rustig. Op dinsdagmiddag 14 mei was dat, ik weet het nog goed. We hoorden dat Rotterdam was platgebombardeerd door de Duitsers en dat Nederland zich had overgegeven. Verdrietig, hongerig en totaal uitgeput verlieten we het huisje, terug richting het dorp. Van ons eigen huis was niet veel meer over. Gelukkig konden we bij mijn tante in Katwijk terecht. Papa was daar ook, maar we waren alles kwijt. En we wisten toen nog niet dat ons nog vijf lange oorlogsjaren te wachten stonden...

Bijlage 4: Creatieve opdrachten bij de les *Het begin van de oorlog (Valkenburg)*

De leerlingen kunnen de onderzoeksresultaten verwerken in een praktische opdracht. Maak (eventueel samen met de leerlingen) een keuze uit de volgende mogelijkheden:

1. Gevoelsplattegrond (alleen of in tweetallen)

Elke plek in het verhaal geeft een bepaald gevoel: angst, woede, opluchting. Hoe kun je dit in een plattegrond duidelijk maken? Ziet het eruit als een plattegrond of kan je meer een gevoelsroute weergeven?

Vraag de leerlingen eerst de gevoelens bij de plekken te bepalen. Laat ze dit bijvoorbeeld met een klasgenoot bespreken of laat ze aantekeningen maken.

Laat de leerlingen dan met verschillende materialen en kleuren vorm geven aan hun gevoelsplattegrond. Denk bijvoorbeeld aan materialen als karton, wol, steen, zand, stof, watten etc. Welke kleuren en welke materialen passen het beste bij welke gevoelens? Welke plekken willen ze weergeven? Welke moeten eruit springen?

2. Vlog (in twee- of drietallen)

De leerlingen maken in twee- of drietallen een vlog over wat ze ontdekken hebben.

Vraag ze eerst in hun groepje na te denken over wát ze willen vertellen. En hoe willen ze dat vertellen? Willen ze bijvoorbeeld de route van het verhaal nalopen? Of bezoeken ze de belangrijkste plekken? Gaan ze op zoek naar sporen die nog te vinden zijn? Of bepalen ze zelf hun invulling? Geef de leerlingen vervolgens de opdracht om de vlog te maken, onder schooltijd of (deels) als huiswerk. Met een smartphone en bijvoorbeeld de gratis app InShot kunnen de leerlingen eenvoudig zelf aan de slag.

3. Herinneringsmonument

Bekijk en bespreek een aantal herinneringsmonumenten in Valkenburg. Welke kennen de leerlingen eventueel? Hoe zien de monumenten eruit? Waar staan ze? Waaraan herinneren ze ons? Denk bijvoorbeeld aan het monument op de militaire begraafplaats of bij de kerk, of de herdenkingssteen aan de Voorschoterweg. Vervolgens bedenken en ontwerpen de leerlingen zelf een herinneringsmonument voor in het dorp. Daarbij bepalen ze:

- > waar: Een specifieke plek met betrekking tot een bepaalde gebeurtenis? Of meer een centrale plek?
- > waarom: Om niet te vergeten? Te verbinden aan de actualiteit?
- > hoe: Hoe ziet het monument eruit?
- > waarvan: Van welke materialen is het monument gemaakt?

Bijlage 9: Plattegrond Valkenburg

Bijlage 10: Fotospeurtocht

Hoe werkt deze fotospeurtocht? Doorloop de volgende stappen:

- Bekijk de foto's van nu goed. Herken je waar deze gebouwen of plekken zijn?
- Geef de plekken aan op een plattegrond van het dorp.
- Stippel een fietsroute uit langs deze plekken.
- Vergelijk telkens als je langs een van de plekken fietst, die plek met de oude foto's van het dorp. Welke oude foto hoort hierbij? Trek een lijntje tussen de oude foto's en de foto's van nu die bij elkaar horen. Wat herken je nog, wat is er nog? Is er veel veranderd?
- Vind ook telkens het monument dat er geplaatst is.

1. Valkenburg (2 fotobladen)

VALKENBURG

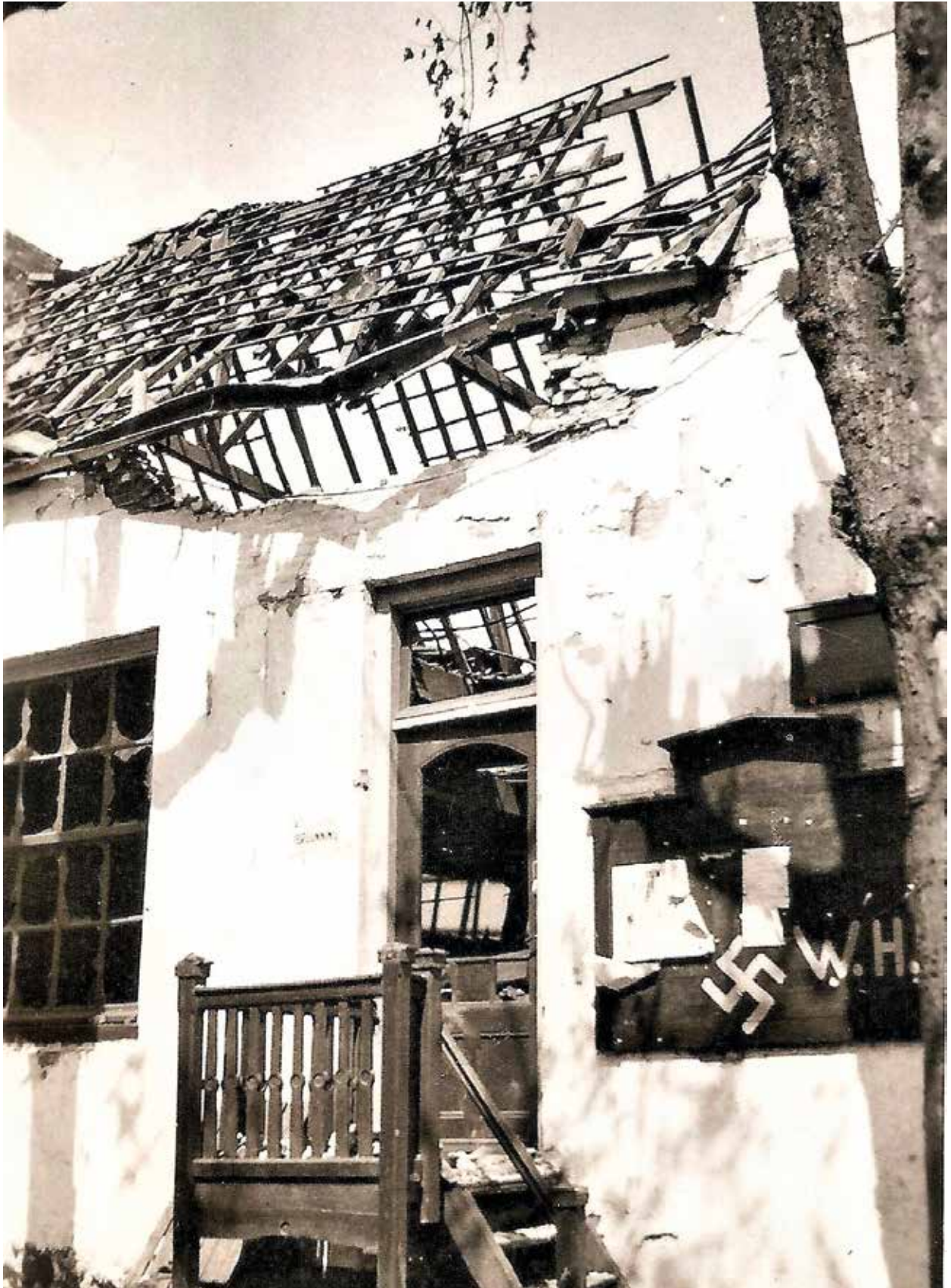

VALKENBURG

Bijlage 11: Oude foto's Valkenburg

1. Café Het Wapen van Valkenburg

2. Kerk Valkenburg

3. Oude school aan de Kerkweg / Hospitaal

4. Oude Raadhuis

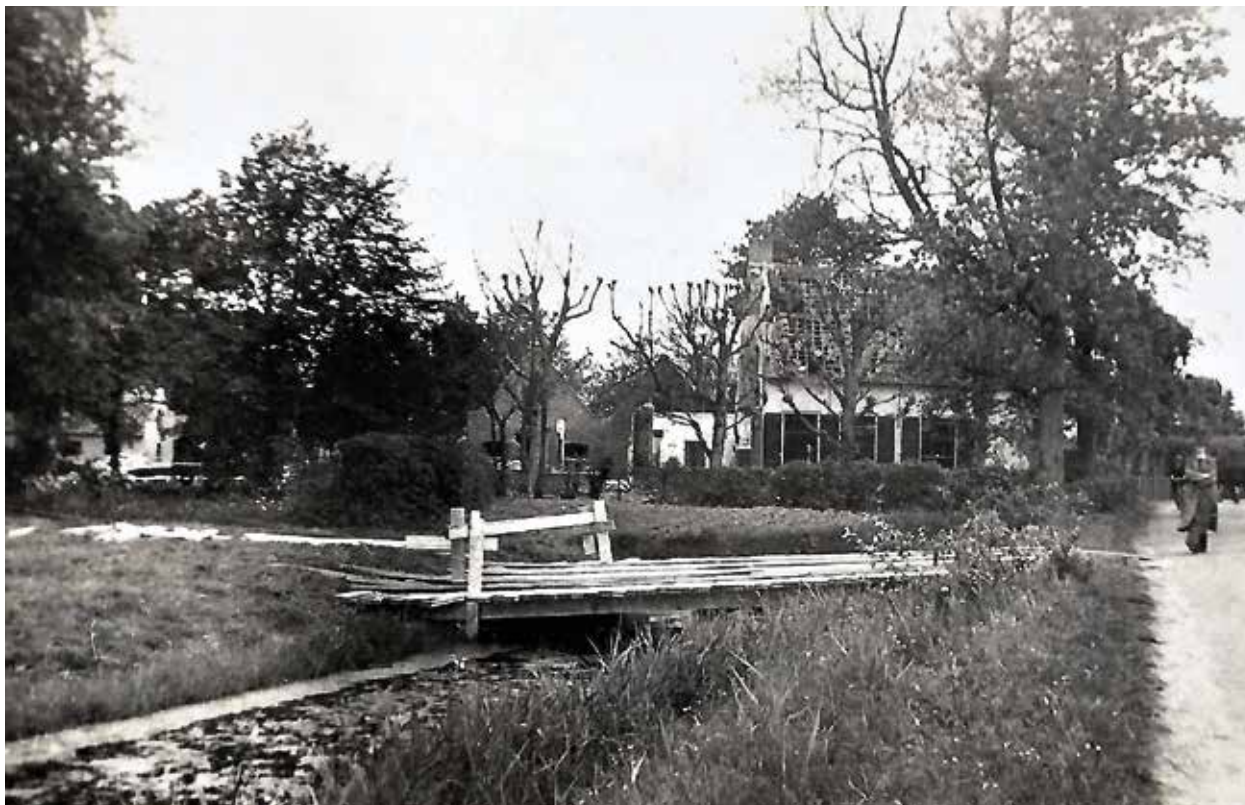
5. Achterweg

6. Zonneveldslaan

7. Boerderij van Boer van der Marel

8. Huis tante Maartje Langeveld

